

Leren voor een leefbare toekomst: Competenties inzake Educatie voor Duurzame Ontwikkeling

Deze tekst is een vertaling uit het Engels "Learning for the future: Competences in Education for Sustainable Development" (Verenigde Naties ECE/cep/ac.13/2011/6) in opdracht van de Vlaamse overheid. Het oorspronkelijke document is een realisatie van de Expertgroep voor Competenties inzake Educatie voor Duurzame Ontwikkeling in toepassing van de Strategie voor Educatie voor Duurzame Ontwikkeling van de United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). Een voorstelling van dit document werd gegeven op de Zesde vergadering van de Stuurgroep voor Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (UNECE) op 7 april 2011 in Genève.

I. Inleiding

Context

1. Er heerst nu algemene ongerustheid dat het ontwikkelingsmodel dat wereldwijd werd aangenomen eigenlijk niet duurzaam is. We staan voor de dringende noodzaak om onze manier van leven om te gooien, weg van de levensstijlen die afhangen van het niet-duurzame verbruik van onze natuurlijke grondstoffen, de vernietiging van ecosystemen en de uitbuiting van mensen, in de richting van een model dat streeft naar meer welzijn voor iedereen, rekening houdend met de beperkingen van onze planeet.
2. Volgens de United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) Strategie voor Educatie voor Duurzame Ontwikkeling wordt duurzame ontwikkeling geschraagd door een ethiek van solidariteit, gelijkheid en wederzijds respect tussen mensen, landen, culturen en generaties. Het is een ontwikkeling in harmonie met de natuur. Het gaat erom de noden van de huidige generatie in te lossen zonder toekomstige generaties te beroven van de middelen om in hun eigen noden te voorzien¹.
3. Hoewel iedereen het eens is over de nood aan duurzame ontwikkeling kunnen de manieren om dit probleem aan te pakken verschillen en zullen ze evolueren. Het is algemeen geweten dat de ontwikkeling van duurzame ondernemingen een voortdurend leerproces is, waarin problemen en dilemma's een bekend gegeven zijn en oplossingen vaak slechts tijdelijk zijn.
4. Educatie zou een belangrijke rol moeten spelen om het voor mensen mogelijk te maken om samen te leven op manieren die bijdragen tot een duurzame ontwikkeling. Op dit moment zet educatie echter vaak aan tot een niet-duurzame levensstijl. Dit kan te wijten zijn aan een gebrek aan kansen voor "leerlingen" om vraagtekens te plaatsen bij hun eigen levensstijl en de systemen en structuren die deze levensstijl in de hand werken. Ook de vermenigvuldiging van niet-duurzame modellen en praktijken kan hiervan aan de basis liggen. Een nieuwe ontwikkeling vraagt daarom om een heroriëntatie van educatie in de richting van duurzame ontwikkeling.
5. Educatie voor duurzame ontwikkeling (EDO) maakt ons niet alleen bewust van de complexiteit en dynamiek van de problemen, het biedt ook inzicht in duurzame ontwikkeling en maakt een concrete toepassing ervan mogelijk. EDO ontwikkelt de kritische geest en het systematisch en langetermijndenken, en zet aan tot acties die een duurzame ontwikkeling bevorderen.
6. De ontwikkeling van een duurzame maatschappij zou moeten worden gezien als een voortdurend leer- en veranderingsproces, waarin talrijke spelers ons begeleiden en leiden in een formele, niet-formele en informele leercontext. Dit vereist een overeenkomstige verbetering van de competenties van onderwijsactoren, leiders en beslissingnemers op alle onderwijsniveaus.

---

¹ Deze definitie van duurzame ontwikkeling strookt met zowel de Verklaring van de Verenigde Naties inzake het recht op ontwikkeling, zoals bepaald in resolutie 41/128 van 4 december 1986 van de Algemene Vergadering, als de Verklaring van Rio inzake Milieu en Ontwikkeling (Conferentie van de Verenigde Naties over Milieu en Ontwikkeling, Rio de Janeiro, 3-14 juni 1992).

7. De in dit document omschreven EDO-competenties zijn die van onderwijsactoren en niet van leerlingen, hoewel beide nauw met elkaar zijn vervlochten. Ze overstijgen de competenties die individuele onderwijsactoren zouden moeten hebben om hoogwaardig onderwijs te kunnen verstrekken in hun discipline.
8. Dit geheel van competenties is geen “minimumnorm” waaraan alle onderwijsactoren moeten voldoen, maar eerder een doelstelling die ze zouden moeten nastreven. Het is niet de bedoeling om gedragsresultaten voor te schrijven. Het biedt daarentegen een kader voor de professionele ontwikkeling van onderwijsactoren en is van groot belang voor individuele personen, groepen en instellingen met een vermenigvuldigend effect, zoals docenten van docenten.

Mandaat

9. De UNECE Strategie voor EDO wil mensen uitrusten met de kennis, de vaardigheden, het inzicht en de waarden van een duurzame ontwikkeling. Daarom roept ze specifiek op tot de ontwikkeling van de competenties van onderwijsactoren om ze voor EDO te engageren. De gezamenlijke ministeriële sessie over EDO tijdens de Ministeriële Conferentie “Milieu voor Europa” van 2007 in Belgrado zag de competentie van onderwijsactoren als een vaak voorkomend knelpunt in de realisatie van EDO en stemde ermee in dat de ontwikkeling van EDO-competenties een prioriteit moet zijn in de toekomstige toepassing van de UNECE Strategie.
10. Als reactie op die bekommernis richtte de UNECE Stuurgroep voor Educatie voor Duurzame Ontwikkeling tijdens haar vergadering op 19 en 20 februari 2009 de Expertgroep voor Competenties inzake Educatie voor Duurzame Ontwikkeling op, met als opdracht de voorbereiding van:
  - (a) Algemene aanbevelingen voor beleidsmakers, om ze zo een instrument aan te reiken waarmee ze EDO kunnen opnemen in relevante beleidsdocumenten, met het oog op het scheppen van een context die de ontwikkeling van competenties in alle onderwijssectoren mogelijk maakt, met een bijzondere klemtoon op formeel onderwijs;
  - (b) Een reeks kerncompetenties inzake EDO voor onderwijsactoren, met inbegrip van, zo mogelijk, de omschrijving ervan, om te dienen als een instrument voor een vlottere opname van EDO in alle leerprogramma's op alle niveaus, net als richtlijnen voor de ontwikkeling van deze competenties onder onderwijsactoren.
11. De Expertgroep omvatte vertegenwoordigers aangesteld door Lidstaten en partners uit de hele UNECE-regio. Ze bestond uit academici, staatsambtenaren en deskundigen van internationale en non-gouvernementele organisaties (zie bijlage I).
12. De Expertgroep hield rekening met diverse lokale, nationale en regionale omstandigheden, net als met de wereldwijde context, en trachtte te verzekeren dat de aanbevelingen de diversiteit van de UNECE-regio weerspiegelden.
13. De UNECE Strategie voor EDO stelt duidelijk dat EDO plaatsvindt in formele, niet-formele en informele kaders. Hoewel het document de nadruk legt op formele educatie, omschrijven de competenties de kennis en vaardigheden van alle onderwijsactoren, met inbegrip van, maar niet beperkt tot leerkrachten. Educatie verloopt immers niet uitsluitend via formele leer- en onderwijsvormen, maar ook via de facilitering en ondersteuning van niet-formele onderwijsactoren die actief zijn in informele en sociale contexten. Veel onderwijsactoren dragen immers niet de titel van “leerkracht”.

De structuur van het document

14. Overeenkomstig bovenstaand mandaat wil dit document:
  - (a) Aanbevelingen doen bij beleidsmakers met betrekking tot de ontwikkeling van competenties in alle onderwijssectoren. Ze verwijzen naar professionele ontwikkeling op het vlak van onderwijs, het bestuur en beheer van instellingen, leerplanontwikkeling, en controle en evaluatie;
  - (b) Een kader scheppen voor kerncompetenties inzake EDO voor onderwijsactoren. Het is bedoeld als een richtlijn voor wat onderwijsactoren zouden moeten weten, wat ze zouden moeten kunnen, hoe ze met anderen zouden moeten samenleven en werken, en hoe ze zouden moeten "zijn" als ze willen bijdragen tot EDO. De competenties zijn gegroepeerd rond drie essentiële kenmerken van EDO – een holistische aanpak, zich verandering kunnen voorstellen, en verandering bewerkstelligen.

II. Aanbevelingen voor beleidsmakers

A. Toepassingsgebied

15. De beleidsaanbevelingen moeten op vijf niveaus worden benaderd: internationaal, regionaal, nationaal, subnationaal en organisatorisch. Deze aanbevelingen voor beleidsmakers belichten de belangrijkste actiepunten, namelijk professionele ontwikkeling op het vlak van onderwijs, het bestuur en beheer van instellingen, leerplanontwikkeling, en controle en evaluatie. Ze schetsen de elementen die de ontwikkeling en toepassing van de EDO-competenties mogelijk maken, zoals omschreven in hoofdstuk III (hierna "de Competenties" genoemd). De schaal van de beleidsverandering en de specifieke instrumenten die deze aanbevelingen vereisen, zal afhangen van bestaande lokale contexten en beleidskaders.
16. Hoewel deze aanbevelingen zich toespitsen op competenties voor onderwijsactoren in formeel en niet-formeel onderwijs, alsook in informele leeromgevingen, hechten ze een bijzondere aandacht aan formele educatie, in overeenstemming met de opdracht. Deze aanbevelingen betreffen alle belangrijke aspecten van onderwijssystemen, maar enkel voor zover ze een rechtstreekse impact op de Competenties hebben.
17. De ontwikkeling en toepassing van educatiecompetenties zijn afhankelijk van een proces van onderwijsactoren met veel slagkracht. Deze aanbevelingen moeten de aandacht vestigen op de manier waarop onderwijsactoren kunnen worden ondersteund om hun volledige potentieel te vinden en dat potentieel te benutten via de ontwikkeling en toepassing van de Competenties.
18. Deze aanbevelingen richten zich niet enkel tot regeringen en regelgevers, maar tot alle beslissingmakers en leiders die een rol kunnen spelen in het scheppen van kaders, voorwaarden en middelen voor de bevordering van educatiecompetenties. Deze beslissingmakers kunnen bijvoorbeeld werkzaam zijn in de privésector, met een verantwoordelijkheid voor werkgebaseerde opleiding, in de media, waar ze een informele educatie kunnen bevorderen, of kan een ngo zijn die leerervaringen schept.
19. Hoewel niet elke individuele onderwijsactor moet beschikken over alle Competenties die in dit document worden besproken, is het belangrijk dat educatie door de Competenties wordt geschraagd opdat Lidstaten op een doeltreffende manier tot EDO zouden kunnen bijdragen. Binnen formele onderwijssystemen zijn deze aanbevelingen tot beleidsmakers gericht. Ze hebben echter gevolgen voor actoren op alle niveaus, met inbegrip van managers, beheerders en onderwijsactoren. Alle actoren binnen het onderwijs zouden een verantwoordelijkheid moeten opnemen voor de ontwikkeling van de Competenties.
20. Het is belangrijk dat deze actoren zich de Competenties eigen maken. Daarom beveelt de Expertgroep aan dat beleidsmakers in de mate van het mogelijke beleidsaanbevelingen aannemen, in het licht van nationale prioriteiten en processen. Actoren zouden zo ook de kans

moeten krijgen om de Competenties te bespreken en af te stemmen op hun lokale context. De Expertgroep beveelt ook aan om dit document te verspreiden onder alle onderwijsactoren en belanghebbende partijen.

B. Aanbevelingen

1. Professionele ontwikkeling op het vlak van educatie

21. Onderwijsactoren met slagkracht moeten centraal staan in elk initiatief voor professionele ontwikkeling. Onderwijsactoren zijn belangrijke aandrijvers van verandering binnen onderwijsystemen. Doeltreffende veranderingen zijn niet enkel mogelijk wanneer onderwijsactoren gemotiveerd zijn om iets te veranderen, maar daar ook toe in staat zijn en daarin worden gesteund.
22. Opleidingen in EDO voorzien voor mensen met een leidinggevende of managementfunctie in onderwijsinstellingen. Leiderschap en management zijn belangrijke elementen in succesvolle onderwijshervormingen op institutioneel niveau.
23. Onderwijsinstellingen voor leerkrachten in de dop zouden de Competenties in aanmerking moeten nemen en bepalen waar ze het best in hun programma kunnen worden opgenomen. Aangezien veel onderwijsactoren zich tijdens hun opleiding een mening vormen over wat het betekent om leerkracht te zijn, is dit een belangrijk actiedomein.
24. Er zou een voortgezette professionele ontwikkeling voor onderwijsactoren moeten worden voorzien, geschraagd door de Competenties. Ook werkende onderwijsactoren moeten de kans krijgen om de Competenties te ontwikkelen als het systeem wordt hervormd, bijvoorbeeld via kritisch reflectieve praktijken.
25. Criteria voor de toekenning van middelen voor de capaciteitsopbouw van formele, niet-formele en informele educatie zouden naar deze Competenties moeten verwijzen. Dit is een belangrijk mechanisme om EDO te integreren in de professionele ontwikkeling van onderwijsactoren, met inbegrip van zij die werken voor ngo's, de media en een breder beroepsonderwijs.
26. Er moet een bijzondere aandacht worden besteed aan de ontwikkeling van de Competenties bij onderwijsactoren die in het hoger onderwijs actief zijn. Hogere onderwijsinstellingen spelen een cruciale rol in de vorming van toekomstige leiders en deskundigen in talloze domeinen, onderwijs inbegrepen. Zonder het respect voor de academische vrijheid in de ontwikkeling van kennis te verliezen, zouden onderwijsactoren op dit niveau moeten streven naar een ontwikkeling van de Competenties.
27. Bestaande procedures voor de professionele erkenning van leerkrachten en andere onderwijsactoren zouden in het kader van de Competenties moeten worden herzien. Veel onderwijsystemen hanteren procedures voor de professionele erkenning van leerkrachten en andere onderwijsactoren. Deze zijn vaak gebaseerd op competenties die onderwijsactoren worden geacht te hebben om te kunnen worden erkend. De Competenties zouden in dergelijke vereisten moeten worden weerspiegeld.
28. Er zouden partnerschappen en netwerken tot stand moeten worden gebracht en worden ondersteund als een belangrijke strategie in de ontwikkeling en toepassing van de Competenties. Dit kan op lokaal, nationaal, regionaal en internationaal niveau gebeuren. Een samenwerking tussen de vele onderwijsactoren zal helpen verzekeren dat EDO door het systeem wordt opgenomen.

2. Het bestuur en beheer van instellingen

29. Er moeten synergieën tussen internationale, subregionale, nationale en subnationale processen worden gevonden en ontwikkeld om de toepassing van deze aanbevelingen te vergemakkelijken. Deze omvatten synergieën met bestaande processen, zoals het Bolognaproces, Education for All en Life-long Learning, om er maar enkele te noemen.
30. Leiderschapsmodellen die de verbetering van de Competenties aansturen, zouden moeten worden ontwikkeld en ondersteund. Leiderschap is een doorslaggevende succesfactor in onderwijshervorming op institutioneel niveau. EDO vereist de verdeling van macht over instellingen om veranderingen in het onderwijs mogelijk te maken.
31. Instellingen en organisaties die zich bezighouden met leerondersteuning zouden moeten worden aangemoedigd om te werk te gaan op een manier die de ontwikkeling en toepassing van de Competenties vergemakkelijkt, en die cultuur te handhaven. Dit omvat de manier waarop de organisatie haar eigen beslissingsproces verdeelt, haar hulpmiddelen beheert en zich verhoudt tot de bredere gemeenschap.
32. Er zou een instellingsbrede aanpak moeten worden aangenomen voor de voortgezette professionele ontwikkeling van onderwijsactoren op de werkvloer. Onderwijsactoren kunnen de Competenties het best ontwikkelen als de cultuur en het beheer van de hele organisatie een duurzame ontwikkeling ondersteunt. Die aanpak is ook van toepassing voor organisaties zoals ondernemingen en ngo's waar opleidingen worden gegeven.
33. Het bestuur zou ook transparantie en verantwoordelijkheid moeten verzekeren. Dit zal de legitimiteit van EDO-praktijken waarborgen, en zal de Competenties verbeteren en verder ontwikkelen.
34. Het beheer zou de evaluatie moeten gebruiken als een belangrijk leerinstrument dat een integrale rol speelt in strategische planning. Het zou moeten worden beschouwd als een bespiegeling van EDO-processen en -resultaten door alle partners.

3. Leerplanontwikkeling

35. De Competenties zouden een basis moeten zijn voor de herziening van leerplandocumenten. Hoewel de Competenties die van onderwijsactoren betreffen, voeren ze ook benaderingen van onderwijspraktijken aan. Onderwijsactoren kunnen de Competenties enkel toepassen als ze worden ondersteund door een leerplan dat dergelijke onderwijsmethodes weerspiegelt.
36. Handboeken en andere educatief materiaal zouden moeten worden nagekeken om te bepalen of ze de onderwijsmethodes ingegeven door de Competenties wel weerspiegelen. Het is mogelijk dat het materiaal moet worden ontwikkeld om EDO verder te ondersteunen.

4. Controle en evaluatie

37. Systemen voor audits, evaluaties en controles van onderwijsinstellingen zouden moeten worden aangepast of verder uitgewerkt om de bijdrage van de instelling tot duurzame ontwikkeling te kunnen beoordelen. Onderwijsinstellingen zouden te werk moeten gaan volgens de principes van een duurzame ontwikkeling als een bijdrage tot EDO, en een omgeving moeten scheppen die de ontwikkeling en toepassing van de Competenties mogelijk maakt.
38. Instrumenten die de academische kwaliteit moeten verzekeren (bv. schoolinspecties, controles van instellingen en departementen, externe evaluaties), moeten door de Competenties worden geschraagd. Dit betekent dat nieuwe en bestaande programma's en onderwijsstrategieën moeten zijn ingegeven door de Competenties.

III. De Competenties

39. Dit onderdeel omschrijft de kerncompetenties op het vlak van EDO voor onderwijsactoren, zoals vereist door het mandaat van de Expertgroep. De competentietaal wordt wijd en zijd gehanteerd in educatieve documenten, met inbegrip van het verslag aan de United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) van de International Commission on Education for the Twenty-first Century² en de aanbeveling van de Europese Unie over belangrijke competenties voor levenslang leren. Er bestaan verschillende interpretaties van de term "competenties". De volgende paragrafen behandelen de bepalende kenmerken van het gebruik van de term.
40. De Competenties in dit document verwijzen specifiek naar EDO, en niet naar onderwijs in het algemeen.
41. De Competenties worden in dit document voorgesteld in een tabel, en daarna uitvoeriger toegelicht. De kolomtitels vervatten essentiële kenmerken van EDO, namelijk:
- (a) Een holistische aanpak, die streeft naar integrerend denken en toepassen;
  - (b) Zich verandering kunnen voorstellen, om alternatieve toekomsten te verkennen, lessen te trekken uit het verleden en te inspireren tot engagement in het heden; en
  - (c) Verandering bewerkstelligen, voor een verandering van de manier waarop mensen leren en van de systemen die dat leren ondersteunen.
42. De groepering van competenties in de tabelrijen werd ingegeven door het verslag van de International Commission on Education voor UNESCO. Er werd voor het volgende kader gekozen omdat het allesomvattend is en een betekenisvol geheel van categorieën bevat dat een brede waaier aan leerervaringen weerspiegelt:
- (a) Leren weten verwijst naar inzicht in de uitdagingen die de maatschappij zowel lokaal als wereldwijd het hoofd moet bieden, en de potentiële rol van onderwijsactoren en leerlingen (De onderwijsactor heeft inzicht in ...);
  - (b) Leren doen verwijst naar de ontwikkeling van praktische vaardigheden en actiecompetentie met betrekking tot educatie voor duurzame ontwikkeling (De onderwijsactor kan ...);
  - (c) Leren samenleven draagt bij tot de ontwikkeling van partnerschappen en een appreciatie van onderlinge afhankelijkheid, pluralisme, wederzijds begrip en vrede (De onderwijsactor werkt met anderen samen om ...);
  - (d) Leren zijn heeft betrekking op de ontwikkeling van persoonlijke eigenschappen en het vermogen om te handelen met een grotere autonomie, gezond verstand en persoonlijke verantwoordelijkheid waar het duurzame ontwikkeling betreft (De onderwijsactor is iemand die ...).

---

² UNESCO, Learning: the Treasure Within (Paris, 1996). Beschikbaar op http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=19162&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

De Competenties van onderwijsactoren inzake educatie voor duurzame ontwikkeling

	HOLISTISCHE AANPAK Integrerend denken en toepassen	ZICH VERANDERING VOORSTELLEN Verleden, heden en toekomst	VERANDERING BEWERKSTELLIGEN Mensen, pedagogie en onderwijssystemen
Leren weten	<ul style="list-style-type: none"> ➤ de basis van systematisch denken 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ de fundamentele oorzaken van een niet-duurzame ontwikkeling 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ de reden waarom de leerondersteunende onderwijssystemen moeten worden hervormd
<i>De onderwijsactor heeft inzicht in ...</i>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ manieren waarop natuurlijke, sociale en economische systemen werken en hoe ze met elkaar kunnen zijn vervlochten ➤ de onderling afhankelijke aard van relaties binnen de huidige generatie en tussen generaties, alsook die tussen rijk en arm en tussen mensen en de natuur ➤ hun persoonlijke wereldbeeld en culturele veronderstellingen en tracht die van anderen te begrijpen ➤ het verband tussen duurzame toekomst en onze manier van denken, leven en werken ➤ zijn eigen denken en handelen met betrekking tot duurzame ontwikkeling 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ duurzame ontwikkeling als een evoluerend concept ➤ de dringende nood aan de overgang van niet-duurzame praktijken naar meer levenskwaliteit, gelijkheid, solidariteit, en ecologische duurzaamheid ➤ het belang van probleemkadering, kritisch denken, in de toekomst kijken en creatief denken om de toekomst te plannen en verandering te bewerkstelligen ➤ het belang van voorbereid zijn op het onvoorziene en van voorzorgsmaatregelen ➤ het belang van wetenschappelijke bewijsvoering in de ondersteuning van duurzame ontwikkeling 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ de reden waarom de manier waarop we onderwijzen/leren moet worden hervormd ➤ de reden waarom het belangrijk is om leerlingen voor te bereiden op nieuwe uitdagingen ➤ het belang van bouwen op de ervaring van leerlingen als een basis voor hervorming ➤ de manier waarop betrokkenheid in levensechte problemen de leerresultaten verbetert en leerlingen helpt om in de praktijk een verschil te maken
Leren doen	<ul style="list-style-type: none"> ➤ kansen scheppen voor het delen van ideeën en ervaringen uit verschillende disciplines/plaatsen/generaties zonder vooroordelen 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ processen voor verandering in de maatschappij kritisch inschatten en zich een duurzame toekomst voorstellen 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ participatief en leerlinggericht onderwijs mogelijk maken om zo het kritische denken en een actief burgerschap te ontwikkelen
<i>De onderwijsactor kan ...</i>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ vanuit verschillende invalshoeken aan dilemma's, problemen, spanningen en conflicten werken ➤ de leerling verbinden met zijn lokale en wereldwijde invloedsferen 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ duidelijk maken hoe dringend verandering is en hoop geven ➤ de inschatting van mogelijke gevolgen van diverse beslissingen en daden mogelijk maken ➤ gebruikmaken van de natuurlijke, sociale en opgebouwde omgeving, zijn eigen instelling inbegrepen, als een leercontext en -bron 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ leerresultaten beoordelen op het vlak van veranderingen en realisaties met betrekking tot duurzame ontwikkeling

	HOLISTISCHE AANPAK Integrerend denken en toepassen	ZICH VERANDERING VOORSTELLEN Verleden, heden en toekomst	VERANDERING BEWERKSTELLIGEN Mensen, pedagogie en onderwijssystemen
<p>Leren samenleven</p> <p><i>De onderwijsactor werkt samen met anderen om ...</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ verschillende groepen uit diverse generaties, culturen, plaatsen en disciplines actief te betrekken 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ de opkomst van nieuwe wereldvisies die zich op duurzame ontwikkeling richten mogelijk te maken ➤ de bespreking van alternatieve toekomst en te moedigen 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ niet-duurzame praktijken in onderwijssystemen aan de kaak te stellen, het institutioneel niveau inbegrepen ➤ leerlingen te helpen hun eigen wereldvisies en die van anderen te verduidelijken via een dialoog, en in te zien dat er alternatieve kaders bestaan
<p>Leren zijn</p> <p><i>De onderwijsactor is iemand die ...</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ verschillende disciplines, culturen en standpunten integreert, met inbegrip van autochtone kennis en wereldvisies 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ gemotiveerd is om een positieve bijdrage te leveren tot andere mensen en hun sociale en natuurlijke omgeving, lokaal en globaal ➤ bereid is om weloverwogen acties te ondernemen, ook in onzekere situaties 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ bereid is om veronderstellingen aan de basis van niet-duurzame praktijken aan de kaak te stellen ➤ het leerproces mogelijk maakt en eraan deelneemt ➤ kritisch nadenkt ➤ aanzet tot creativiteit en vernieuwing ➤ omgaat met leerlingen op een manier die positieve relaties tot stand brengt

A. Holistische aanpak

43. De holistische aanpak omvat drie onderling verbonden elementen:
- (a) Integrerend denken;
  - (b) Inclusiviteit;
  - (c) Omgaan met problemen.
44. Integrerend denken beantwoordt aan de uitdagingen van duurzame ontwikkeling die tegelijk wereldwijd en lokaal zijn en besef vereisen van de manier waarop verandering in één deel van de wereld een invloed kan hebben op andere delen, alsook besef in de manier waarop keuzes die vandaag worden gemaakt een invloed kunnen hebben op de wereld van morgen. Die uitdagingen zijn complex en vereisen de input van een hele reeks disciplines om ze aan te pakken, met inbegrip van visies op natuurlijke, sociale en economische systemen. Verschillende culturen en wereldvisies kunnen waardevolle inzichten bieden. In wezen verbindt duurzame ontwikkeling personen en groepen met andere mensen, lokaal en wereldwijd, en met hun natuurlijke omgeving. Integrerend denken duidt op manieren van denken en handelen die deze onderlinge relaties en de creatieve mogelijkheden die ze scheppen in zich weerspiegelen. Systematisch denken is een waardevol instrument in het bewerkstelligen van een dergelijke integrerende aanpak.
45. Inclusiviteit verwijst naar een bereidheid om rekening te houden met een reeks standpunten die essentieel zijn in de bespreking van een duurzame toekomst. Problemen met betrekking tot duurzame ontwikkeling worden vaak gekenmerkt door tegenstrijdigheden en dilemma's. Verschillende standpunten kunnen oplossingen voor die problemen zowel ondersteunen als aanreiken. Wanneer ze verschillende standpunten aanhoren, is het belangrijk dat onderwijsactoren eerlijk zijn over hun eigen wereldvisies, zodat die niet verborgen blijven voor leerlingen, maar hen ook niet opgedrongen worden.
46. Door problemen aan te pakken, kunnen EDO-onderwijsactoren hun leerlingen de kans bieden om bruggen te slaan naar een reeks concepten en ideeën. Omdat het ons te ver zou leiden om de hele EDO-kennisbasis op te sommen, stellen de UNECE Strategie voor EDO en de UNESCO International Implementation Scheme for the United Nations Decade for Education for Sustainable Development (2005–2014) een ruime waaier aan concepten en onderwerpen voor die kunnen dienen als uitgangspunt, zoals: vredesstudies; ethiek en filosofie; burgerschap, democratie en bestuur; mensenrechten; armoedebestrijding; culturele diversiteit; biologische en landschapsdiversiteit; milieubescherming; ecologische principes en een ecosysteembenadering; het beheer van natuurlijke rijkdommen; klimaatverandering; persoonlijke en familiale gezondheid (bv. hiv/aids, drugsverslaving); milieuhygiëne (bv. voeding, de kwaliteit van het water, vervuiling); maatschappelijk verantwoord ondernemen; autochtone kennis; productie- en/of consumptiepatronen; economie; plattelands-/stadsontwikkeling, milieutechnologie; en duurzaamheidsbeoordeling. Verbindingen kunnen worden ondersteund door leerlingen te betrekken in actieve burgerschapsprojecten.

B. Zich verandering kunnen voorstellen: verleden, heden en toekomst

47. Zich verandering kunnen voorstellen beslaat competenties die verband houden met drie aspecten:
- (a) Lessen trekken uit het verleden;
  - (b) Inspireren tot engagement in het heden;
  - (c) Het verkennen van alternatieve toekomst.

48. Lessen trekken uit het verleden omvat kritische analyses en een grondig inzicht in vroegere ontwikkelingen, met inbegrip van de fundamentele oorzaken van die ontwikkelingen. Het trekt lessen via een inzicht in zowel de successen als de mislukkingen in culturele, sociale, economische en ecologische domeinen.
49. Een actieve betrokkenheid in het heden is cruciaal omwille van het dringende karakter van de hedendaagse problemen waar we nu voor staan. Onze wereld kent bijvoorbeeld een reusachtige ongelijkheid. Miljoenen mensen leven in armoede terwijl anderen op een niet-duurzame manier gebruikmaken van de natuurlijke rijkdommen van onze planeet en daarmee het draagvermogen van natuurlijke systemen overschrijden en zo hun herstellende vermogen in de waagschaal stellen. EDO zou zich moeten buigen over de noden van alle mensen in het heden, alsook die van toekomstige generaties.
50. De verkenning van alternatieve toekomst leidt tot de bepaling van nieuwe pistes als een belangrijke stap in de richting van duurzame ontwikkeling. Dit proces put uit wetenschappelijke bewijsvoering, onthult huidige overtuigingen die aan de basis van onze keuzes liggen en zet aan tot creatief nadenken over een ruime waaier aan mogelijkheden. Het betrekken van leerlingen in het scheppen van toekomstvisies zal manieren belichten waarop acties die vandaag worden ondernomen bijdragen tot of afbreuk doen aan toekomst die onze voorkeur genieten. Dit leidt tot toe-eigening, creativiteit, richting en energie die mensen kunnen motiveren om vandaag meer duurzame keuzes te maken. EDO zou methodes moeten belichten die leiden tot een positieve toekomst voor mens en natuur, in plaats van methodes die gewoon minder schade aanrichten.

C. Verandering bewerkstelligen: mensen, pedagogie en onderwijssystemen

51. Verandering bewerkstelligen vereist competenties op drie niveaus:
  - (a) Verandering van wat het betekent om een onderwijsactor te zijn;
  - (b) Verandering van pedagogie, d.w.z. veranderende onderwijs- en leermethodes;
  - (c) Verandering van het onderwijssysteem in zijn geheel.
52. Verandering van wat het betekent om een onderwijsactor te zijn is noodzakelijk omdat onderwijssystemen bestaan uit de mensen die erin werken. Onderwijsactoren die hun eigen praktijken kunnen veranderen als kritisch reflectieve beoefenaars zijn cruciaal voor de verandering van deze systemen. Het smeden van positieve relaties tussen onderwijsactoren en leerlingen is essentieel. Daarvoor moeten onderwijsactoren zich echter opstellen als mensen van vlees en bloed die kunnen falen, in plaats van als mensen die alle wijsheid in pacht hebben. Het vereist ook een vermogen om zich in te leven in de standpunten en situaties van de mensen die ze onderwijzen.
53. Veranderende pedagogie put uit de ervaring van leerlingen en schept kansen voor participatie en voor de ontwikkeling van creativiteit, vernieuwing en het vermogen om alternatieve levensstijlen te bedenken. Het moedigt leerlingen aan om na te denken over de gevolgen van hun dagelijkse keuzes wat duurzame ontwikkeling betreft.
54. Een omvorming van onderwijssystemen is essentieel omdat onze huidige systemen geen duurzame ontwikkelingsmodellen ondersteunen. Hoewel de rol van formeel onderwijs door de maatschappij hoog wordt gewaardeerd, is verandering noodzakelijk om te verzekeren dat het systeem onderwijs verstrekt dat leerlingen erop voorbereid rekening te houden met duurzaamheid wanneer ze in het latere leven keuzes maken. Een dergelijke verandering kan niet worden bewerkstelligd door onderwijsactoren, scholen, regeringen of anderen die alleen werken. Onderwijsactoren zijn goed geplaatst voor een bijdrage tot de hervorming van de systemen waarin ze werken. Ze moeten echter beschikken over belangrijke competenties, zoals beseffen dat verandering noodzakelijk is, openstaan voor verandering en een reeks samenwerkingsvaardigheden.

Bijlage I

Leden van de Expertgroep inzake Competenties

Naam instelling	organisatie
Willy Sleurs	België
Léonard P. Rivard	Canada
Manana Ratiani	Georgië
Inka Bormann	Duitsland
Michael Scoullos	Griekenland
Katalin Czippán	Hongarije
Roland Tormey	Ierland
Laima Galkute	Litouwen
Roel van Raaij/ Antoine Heideveld	Nederland
Yuri Mazurov	Russische Federatie
Magdalena Svanström	Zweden
Daniella Tilbury	Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland
Tatiana Shakirova	Central Asian Working Group on Environmental Education and Education for Sustainable Development
Paul Vare	The Pan-European Coalition of Environmental Citizens Organisations (ECO-Forum)
Aline Bory-Adams	UNESCO
Anna Maria Hoffmann	Kinderfonds van de Verenigde Naties (UNICEF)
Zinaida Fadeeva	United Nations University (UNU)